

Hungarizmi u Zvončacu Matije Magdalenića

Čipanjan Banja, Rene

Undergraduate thesis / Završni rad

2014

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:509123>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-27**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Preddiplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti i Mađarskoga jezika i
književnosti

Rene Čipanjan Banja

Hungarizmi u *Zvončacu* Matije Magdalenića

Završni rad iz *Hrvatske leksikologije*

Mentorica: doc. dr. sc. Jadranka Mlikota

Osijek, 2014.

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	3
1. UVOD.....	4
2. JEZIČNO POSUĐIVANJE I PURIZAM.....	5
2.1. Purizam u hrvatskome jeziku.....	6
3. MAĐARSKA SASTAVNICA HRVATSKOG JEZIKOSLOVLJA.....	8
4. HUNGARIZMI U HRVATSKOME JEZIKU.....	10
4.1. Povijest jezičnih dodira.....	10
4.2. Mađarski jezik kao jezik posrednik.....	11
4.3. Obilježja hungarizama u hrvatskome jeziku i njihova podjela.....	12
5. PRILAGODBA HUNGARIZAMA U HRVATSKOME JEZIKU.....	17
5.1. Fonološka prilagodba.....	17
5.2. Morfološka prilagodba.....	18
5.3. Semantička prilagodba.....	19
5.4. Stilistička prilagodba.....	20
6. MAGDALENIĆEV „ZVONČAC“.....	23
6.1. Matija Magdalenić.....	23
6.2. O „Zvončacu“.....	23
7. HUNGARIZMI U „ZVONČACU“.....	24
7.1. Hungarizmi s obzirom na podrijetlo.....	25
7.2. Obilježja hungarizama u „Zvončacu“.....	33
8. ZAKLJUČAK.....	37
9. LITERATURA I IZVOR.....	38

SAŽETAK

Ovaj završni rad iznosi tvrdnje i činjenice vezane uz hungarizme u hrvatskome jeziku. Rad se sastoji od dvaju dijelova; teorijskog i istraživačkog. Teorijskim se dijelom rada daju podatci neizostavni pri predstavljanju hungarizama kao posuđenica, dok ih istraživački dio opisuje na osnovi konkretnog književnog djela. U teorijskom dijelu rada, daju se podatci o najvažnijim jezikoslovnim disciplinama koje obuhvaćaju posuđenice, objašnjava se važnost, djelovanje i primjena jezičnoga posuđivanja te jezičnoga purizma, s kratkim osvrtom na mađarsku sastavnicu hrvatskoga jezikoslovlja. Hungarizmi u hrvatskome jeziku prikazani su s obzirom na njihovu povijest, podrijetlo, način dolaska u hrvatski leksički fond te stilska obilježja čijim su nositeljima. Istraživački se dio rada temelji na književnom djelu *Zvončac* autora Matije Magdalenića, iz kojega su izneseni i opisani hungarizmi kojima ono obiluje, također prema podrijetlu i stilskim obilježjima. U odnosu na podatke što ih donosi analiza hungarizama iz *Zvončaca*, najveća zasluga pripada rječnicima hrvatskih autora Bratoljuba Klaića, Vladimira Anića, Ive Goldsteina, Petra Skoka te mađarskoga autora Záicz Gábora.

Ključne riječi: *jezično posuđivanje i purizam, hungarizmi u hrvatskome jeziku, Matija Magdalenić*

1. UVOD

Zadatak je ovoga završnoga rada dati uvod u skupinu hungarizama u hrvatskome jeziku, a s izrazitim obzirom na opisu hungarizama što ih sadrži književno djelo *Zvončac* kajkavskoga autora Matije Magdalenića. Budući da su hungarizmi posuđenice, prvo ću nešto detaljnije opisati jezikoslovne discipline kojima su one obuhvaćene, zatim ću opisati zajedničku leksikografsku i jezičnu povijest Hrvata i Mađara te hungarizme u hrvatskome jeziku, predstavivši njihova obilježja. Konačno, kao predmet opisivanja uzet ću i hungarizme iz *Zvončaca*, koje ću pak opisati u odnosu na podrijetlo, oblik i stilsku vrijednost koju posjeduju unutar samoga djela. Na temelju analize hungarizama iz *Zvončaca* potkrijepit će se tvrdnje o uglavnom polovično ili nedovoljno istraženom podrijetlu mađarskih posuđenica u hrvatskome jeziku te prevladavajuće tvrdnje o njihovom obliku i karakteru.

2. JEZIČNO POSUĐIVANJE I PURIZAM

Gotovo je čitava hrvatska kulturna i znanstvena tradicija već stotinama godina okružena i obogaćena jezičnim kontaktima drugih kulturalnih ozračja i civilizacija. Jezični je kontakt vidljiv na skoro svim razinama, a posebno na leksičkoj razini. Klasični jezici (isključivo latinski, a nakon njega grčki) igrali su važnu ulogu u cjelokupnoj hrvatskoj kulturnoj i znanstvenoj tradiciji. Duboke tragove u hrvatskom ostavili su dakako i drugi jezici, kao njemački, turski, engleski, talijanski, ruski, mađarski, češki jezik. U opisivanju jezičnih odnosa između hrvatskoga i nekog drugog jezika, važni su nazivi *jezično posuđivanje* i *jezični purizam* (Turk, Opašić, 2008: 73).

Prethodno je spomenuto da je jezični kontakt hrvatskog s drugim jezicima najsnažnije izražen na leksičkoj razini, drugim riječima kroz leksik. Jezično posuđivanje može biti *evidentno* i *latentno* (Carstensen, 1979: 90-94). Leksička inovativnost proizišla iz evidentnog posuđivanja rezultira *posuđenicama*, a ona iz latentnog *prevedenicama*. Posuđenice se mogu više-manje jednostavno značenjski odrediti, dok je prevedenice mnogo teže identificirati, budući da su oblikovane prema semantičkim sastavnicama jezika primatelja, a koje nastoje biti što sličnije uzorku iz jezika davatelja. Prijašnji su se jezikoslovni radovi o leksičkom posuđivanju češće bavili posuđenicama, negoli prevedenicama, tako da su radovi koji zastupaju obje kategorije rijetki i nedovršeni (Turk, Opašić, 2008: 73, 74). Postupku su leksičkog posuđivanja pak suprotstavljene dvije težnje; potreba za imenovanjem novoga sadržaja i otpor prema stranoj, posuđenoj riječi. Naziv koji obuhvaća te dvije težnje naziva se *jezični purizam*. Purizam usmjeren protiv vanjskih utjecaja temelji se na ideji da je narodna kultura jedinstvena i nezamjenjiva te da jezik služi kao sredstvo samo-identifikacije s narodom i njegovom kulturom. Purizam je osobito uočljiv u postupcima jezične standardizacije, stoga se smatra univerzalnom osobinom standardnih jezika. Purizam je ipak iznad svega način kodifikacije, njegovanja i planiranja standardnog jezika. Jezici se razlikuju s obzirom na stupanj purizma, a jačina je purizma unutar pojedinoga jezika promjenjiva, tj. varira od razdoblja do razdoblja. Prema tvrdnjama iz kulturne povijesti, snažan se jezični purizam nikada ne pojavljuje nemotivirano, već uvijek kao reakcija na okolnosti određenih od strane kulturalnih, civilizacijskih i političkih čimbenika (Turk, Opašić, 2008: 80, 81).

2.1. Purizam u hrvatskome jeziku

Hrvatski su puristi izražavali najsnažniji i najduži otpor prema prekomjernoj upotrebi posuđenica. Taj je otpor značajka hrvatskoga purizma od najranijih početaka hrvatske pismenosti te je obilježio čitavu njezinu povijest. Gotovo se svi puristi slažu u tvrdnji, kako riječ hrvatskog podrijetla svakako treba imati prednost nad onom preuzetom iz jezika davatelja. Izuzev purizma kojemu je cilj zakočiti upotrebu posuđenica, drugi tip purizma odnosi se na zamjenu posuđenice odgovarajućom prevedenicom. Puristička težnja u korist prevedenica u hrvatskom jeziku može rezultirati:

1. Prevedenicama koje su prihvaćene u svakodnevnom govoru: **samoposluživanje/samoposluga** (eng. *self-service*), **perilica** (*washing machine*), **stroj za pranje rublja/vešmašina/vašmašina** (njem. *Waschmaschine*)...
2. Prevedenica i posuđenica jednako su zastupljene: **kompjutor/računalo, play off/doigravanje, bypass/premosnica**...
3. Prevedenica nije prihvaćena u svakodnevnom govoru: „**full contact**“ (sport) - *puni kontakt*, **broker** - *izvikivač/pretragač*, **AIDS** - *kopnica*, **grejpfrut (grapefruit)** - *limunika*, **marketing** - *tržišтво*... (Turk, Opašić, 2008: 82, 83, 84).

Proučavatelji početaka hrvatske jezične povijesti uočili su važnu razliku između liturgijskih i neliturgijskih tekstova. Liturgijski tekstovi i tekstovi javne upotrebe konzervativniji su i zatvoreniji, otvoreni su inojezičnim utjecajima, a oni neliturgijski i literarni su, sudeći prema njihovom obliku, slobodnija djela, ali su istovremeno zatvoreniji prema stranim jezičnim utjecajima. Ta je zatvorenost čak tolika da je nazvana „izrazitim jezičnim čistunstvom“, jer postoje rani tekstovi s tek pokojom posuđenicom (npr. u *Šibenskoj molitvi* pronađene su samo dvije). Puristička osobina kasnijih pisaca jačat će zajedno s uspostavom narodnog jezika kao jezika hrvatske književnosti (Marulić, Glavinić, Ritter Vitezović i dr.). Unatoč težnji za zamjenom ili izbjegavanjem posuđenica, puristička su nastojanja u predstandardno vrijeme naišla na brojne poteškoće. Upravo zbog toga, u djelima se hrvatskih pisaca često susreće nezadovoljstvo u odnosu na stupanj čistoće hrvatskoga jezika; „jazik kim općimo pošpuren jest latinskim“, Petar Zoranić, *Planine* (PSHK, knj. 8, str. 36.) (Samardžija, 2004: 196, 197).

Znakoviti su puristi predstandardnog razdoblja i hrvatski leksikografi, koji su, tragavši za riječi koja će zamijeniti onu iz jezika davatelja, jednostavno morali biti puristi. Puristička nastojanja mogu se pronaći u svim starijim hrvatskim rječnicima, od *Rječnika pet najuglednijih svjetskih jezika* Fausta Vrančića (*Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum*, Venecija, 1595.) do Jambrešićeva i Sušnikova *Leksikona* (*Lexicon latinum interpretatione illyrica, germanica et hungarica locuples*, Zagreb, 1742.) (Samardžija, 2004: 198).

Početak standardnog razdoblja hrvatskoga jezika, *implicitnom* ili *praktičnom purizmu* predstandardnog razdoblja priključuje se *eksplicitni* ili *teoretski purizam* (Samardžija, 2004: 198). To pak znači da se težnja za smanjenjem broja posuđenica u hrvatskom odvija istovremeno s prvim pokušajima obrazlaganja jezične čistoće kao bitne sastavnice jezične kulture. Tu potrebu zastupaju još uvijek književna djela, a također i ondašnje gramatike i jezični priručnici. Jezikoslovci koji su se posebno istaknuli su M. A. Relković (*Nova slavonska i nimačka gramatika*, Zagreb, 1767.) te dvojica koja pripadaju razdoblju hrvatskog narodnog preporoda, Ivan Mažuranić i Jakov Užarević (*Deutsch-illirisches Wörterbuch*, Zagreb, 1842.). U vrijeme Bachova apsolutizma, u vrijeme najjače leksičke obnove, kada je hrvatski jezik potisnut iz javne uporabe i pod snažnim utjecajem germanizacije, mnogobrojne znakovite radove u prinos jezičnome purizmu dat će leksikograf Dragutin Parčić (hrvatsko-talijanski, talijansko-hrvatski rječnici), a dakako i leksikograf Bogoslav Šulek, stvorivši velik dio hrvatskog stručnog i znanstvenog nazivlja (Samardžija, 2004: 198, 199).¹

Tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina u XIX. st. počinju prevladavati stajališta hrvatskih vukovaca, koji su kao glavni puristički element zagovarali „čist narodni govor“. Tomo je Maretić u svojoj *Gramatici i stilistici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (Zagreb, 1899.) objavio i *Dodatak stilistici*, tj. *Antibarbarus*, kojime je odredio smjer hrvatskoga purizma u prvim desetljećima XX. stoljeća. Također su oštro osuđivali posuđenice te riječi podrijetlom iz kajkavskog, odnosno čakavskog narječja. Međutim, otpor su toj vrsti purizma primjerice neki članci Antuna Radića i oni iz knjige *Branitelj jezika hrvatskoga* (Zagreb, 1911.) autora Nikole Andrića. Hrvatski je jezik 1918. došao u nepovoljnu sociopolitičku situaciju. Javlja se vrsta purizma kojemu je svojstvena težnja za otklanjanjem srbizama iz hrvatskoga jezika.² Za vrijeme Drugog svjetskog rata, Hrvatski državni ured za

¹ Šulekova djela: *Deutsch-kroatisches Wörterbuch*, Zagreb, 1860., *Trojezični rječnik znanstvenog nazivlja*, Zagreb, 1875., *Jugoslavenski imenik bilja*, Zagreb, 1879.

² Petar Guberina i Kruno Krstić; *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika*, Zagreb, 1940.

jezik davao je obvezujuće stručne jezične savjete.³ Nakon drugog svjetskog rata, purizam je nešto oslabio, ali nije sasvim nestao.⁴ S obzirom na to da se nakon 1990. hrvatski jezik našao u najpovoljnijem društvenom položaju dotad, jezični purizam dobio je snažan polet. Dvjema se temama pristupalo vrlo detaljno; onima o srbizmima i anglizmima u hrvatskome jeziku. O moći purizma u to doba svjedoče i ukoričena izdanja; gotovo je polovica knjiga između 1990. i 1995. bila purističkoga karaktera (Samardžija, 2004: 199, 200, 201).

3. MAĐARSKA SASTAVNICA HRVATSKOG JEZIKOSLOVLJA

Izravan doticaj Mađara i Hrvata ostvaruje se od kraja 9. st., kada Mađari naseljavaju Panonsku nizinu. Suživot dvaju naroda započeo je sklapanjem *Pacta convente* 1102., a trajao je punih osam stoljeća; sve do raspada Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine (Puškar, 2010: 131).

Neovisno od toga, što su povijesne prilike za Hrvate često bile nepovoljne, jer su stoljećima bili pod tuđom vlasti, upravo su toliko bile i poticajne, jer su Hrvati dodirima s različitim kulturama, zapravo, obogaćivali vlastitu. Premda je u hrvatskom priobalju bio vrlo snažan romanski utjecaj, u hrvatskoj stručnoj literaturi, kada je riječ o stranim utjecajima, većinom su negativno konotirane germanizacija i mađarizacija. Napetosti između Hrvatske i Ugarske (počevši od 1790. kada je zatraženo da mađarski jezik postane službenim jezikom školstva i uprave) donijele su i neke promjene u korist Hrvata te su ubrzale buđenje narodne svijesti. Jedna je od njih i rađanje hrvatskog narodnog preporoda (Tafra, 1996: 258, 259).

Mađarska sastavnica povijesti hrvatskog jezikoslovlja može se pratiti na trima razinama; grafijsko-ortografskoj, leksikografskoj i gramatikološkoj. Mađarski, premda je bio u izravnom doticaju s hrvatskim, u njemu nije ostavio duboke tragove kao npr. njemački, što zbog političkih i društvenih, a što zbog jezičnih razloga, koji su više išli u prilog njemačkom, nego mađarskom. Najjači je mađarski utjecaj prisutan u staroj latiničkoj grafiji (sjeverni i sjeverozapadni dio), zbog izravne mađarizacije, djelovanja hrv. intelektualaca na budimskom dvoru (osobito u vrijeme humanizma i renesanse) i uskih političkih, crkvenih, rodbinskih veza tamošnjih Hrvata s Mađarima. Najranija kajkavska djela prevedena su s mađarskog; *Szveti evangeliomi* (1651.), Pergošićev *Decretum* (1574.), Vramčeva *Kronika* (1578.), koja ima mađarske izvore (Tafra, 1996: 259, 260).

³ Prikupljeni i objavljeni u knjizi Marka Samardžije, *Jezični purizam u NDH*, Zagreb, 1993.

⁴ *Književni jezik u teoriji i praksi*, Ljudevit Jonke (Zagreb, 1967.), *Hrvatski jezik danas* (Zagreb, 1970.), *Jezični savjetnik s gramatikom* (Zagreb, 1970.)

Vezano uz leksikografske i gramatičke priručnike, oni govore o prinosima mađarskoga jezika hrvatskom i obratno, većinom su dvojezični ili višejezični, tako da početci hrvatske leksikografije pripadaju i mađarskoj. Vrančićev rječnik najvjerodostojnije prikazuje plodove dodira dvaju jezika, gdje su hrvatski i mađarski izjednačeni s tadašnjim uglednim jezicima. Također je značajan i Jambrešićev četverojezičnik (18. st.). Vrijedna je spomena i gramatika Marijana Lanosovića *Anleitung zur slavonischen Sprachlehre*. Mađarski je dio aneksnog rječnika te gramatike gotovo potpuno nepoznat. Osobina je Lanosovićeve rječnika ta da on pokazuje veliku sinonimičnost u odnosu na dva već navedena. To je prvobitno gramatika njemačkog i hrvatskog, a kasnije je dodan i mađarski (1795.) te je on sklonidbeno zastupljen u istoj mjeri kao i druga dva jezika. Od dvojezičnika je važan Špicеров *Mađarsko-hrvatski i hrvatsko-mađarski rječnik* (Budimpešta, 1893.) (Tafra, 1996: 261, 262).

Treće jezikoslovno područje obuhvaća gramatike te je ono najmanje istraženo, a time skoro i potpuno nepoznato. Lanosovićevo treće izdanje navedene gramatike samo djelomično ulazi u opis hrvatskoga jezika mađarskim. Tiskane su samo neke gramatike i priručnici; 1836. izlazi priručnik *ABC illiti knjixica slóvoznánja za potribu národnih ucsiónicah ú Králjevstvu Magjarske*, a 1846. zagrebačka Županova tiskara objavljuje *Grammatiku jezika magjarskoga teoretičko-praktičnu*. U hrvatskih gramatika nije bilo ugledanja na mađarske gramatike, no mađarski je predložak poslužio kao osnova latinskoj gramatici *Institutiones grammaticae*, Josip Grigely, 1809. Mađarska je sastavnica hrvatskog jezikoslovlja doista slabo istražena, posebice uzme li se u obzir činjenica kako je riječ o narodu s kojim su Hrvati stoljećima živjeli u istoj državi (Tafra, 1996: 262, 263).

4. HUNGARIZMI U HRVATSKOME JEZIKU

4.1. Povijest jezičnih dodira

Spomenuto je u prethodnom poglavlju kako su Hrvati i Mađari bili dijelom iste države od 9. st. pa sve do raspada Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine. Jezičnu povijest međusobnih dodira, naravno, obilježava i preuzimanje mađarskih leksičkih elemenata u hrvatski jezik, a koje je bilo uvjetovano varirajućim odnosima između hrvatstva i mađarstva. Baš zbog te složene povijesti međusobnih dodira i tipoloških, a dakako i genetskih razlika između dvaju jezika, među posuđenicama u hrvatskome jeziku hungarizmi zauzimaju posebno mjesto (Žagar-Szentesi, 2005: 51).

Dodir je hrvatskog jezika s mađarskim bitno različit, budući da je riječ o aglutinativnom jeziku, dok je u slučaju preuzimanja posuđenica iz drugih jezika (talijanski, ruski, njemački, itd.) riječ o kontaktu dvaju flektivnih jezika. Hrvatski je jezik tijekom povijesti s mađarskim ostvarivao poprilično intenzivne dodire, premda je u današnjem standardnom jeziku sačuvano razmjerno malo tragova mađarskih posuđenica u usporedbi s onima preuzetima iz drugih jezika. Jezični su dodiri mađarskog i hrvatskog isključivo povijesni, jer posuđivanje je leksičkih elemenata iz mađarskog najranije okončano. Ne računajući posuđenice preuzete još u staroslavenskom jeziku, hungarizmi pripadaju najstarijem sloju kontaktnih pojava u hrvatskom leksičkom fondu (Žagar-Szentesi, 2005: 51, 52).

Preuzimanje posuđenica iz mađarskog počinje u 13., a traje najkasnije do početka 17. st. Unutar toga razdoblja primanje hungarizama u raznim slojevima hrvatskoga korpusa možemo promatrati ovako:

1. Najraniji hungarizmi koji se pojavljuju u kajkavskoj crkvenoj terminologiji (*jeretnik, pišpek, plibanus...*) od 13. do 15. st.
2. Druga je skupina hungarizama nešto mlađa, prve potvrde ih smještaju u drugu pol. 17. stoljeća. Ta je skupina uglavnom vezana uz slavonsko-vojvođanske govore, a posuđenice većinom pripadaju okvirima svakodnevnoga (posebice seoskoga) života i kulture te se i danas aktivno koriste u raznim mjesnim govorima (*astal, đilkoš, ašov...*) (Žagar-Szentesi, 2005: 52).

Tijekom 17. i 19. st., budući da osnažuje purizam u Hrvata, utjecaj je mađarskoga jezika bitno ograničen te mađarske leksičke elemente zamjenjuju prevedenice. Raspadom Austro-Ugarske vanjski je doticaj dvaju jezika ukinut, a time su i jezični dodiri svedeni na minimum. Dakle, stanovnici dvaju naroda od početka 10. st. žive jedni pokraj drugih, a dolazilo je i do znatnog miješanja stanovništva, misleći prvenstveno na područja današnjih granica s Mađarskom (Međimurje, Podravina, Slavonija pa sve do Vojvodine). Uzimajući u obzir činjenicu miješanja stanovništva, lako je zaključiti da je društveni karakter dodirivanja dvaju jezičnih zajednica bio neposrednog i lokalnog tipa, odnosno radilo se o stvarnim kontaktima u svakodnevnim životnim situacijama (npr. za razliku od dodirivanja hrvatskog s engleskim ili francuskim). Na tipološkoj razini jezičnih dodira to je rezultiralo tzv. intimnim posuđivanjem mađarskih leksema. Iz povijesnog kuta, jedna je od najvažnijih takvih regija područje kajkavskog narječja, poglavito zbog njegovih najranijih društvenih, političkih, crkvenih i kulturnih veza s Mađarskom, što je već spomenuto u prethodnom poglavlju. Kajkavsko je govorno područje mjesto nastanka najstarijih, nekih već navedenih hungarizama (*pišpek, plibanuš, jeretnik...*) (Žagar-Szentesi, 2005: 52, 53).

4.2. Mađarski jezik kao jezik posrednik

U jezičnom se blagu gotovo svih jezika nalaze i one posuđenice, za koje se ne može točno reći odakle potječu ni kojim su posredovanjem dospjele u određeni jezik pa tako i u hrvatski. Tu će se kao predmet proučavanja uzeti mađarske posuđenice čiji je oblik posuđenica i u samom mađarskom, i to uglavnom germanizam. Kako su kroz povijest i hrvatski i mađarski primali riječi iz njemačkoga jezika, ima mnogo elemenata koji se u konačnici naslanjaju na isti njemački predložak (Žagar-Szentesi, 2005: 53).

Među ostalima, takve su riječi i sljedeće; *perec* (mađ. *perec*), *huncut* (mađ. *huncut*), *roštilj* (mađ. *rostély*), *pantljika* (mađ. *pántlika*) i mnoge druge. One su u radovima hrvatske filologije ocijenjene kao germanizmi, bez ikakvog osvrta na posredničku ulogu mađarskoga jezika. Preuzimanje je njemačke riječi u mađarski (a koja je kasnije primljena u hrvatski) rezultiralo velikim glasovnim razlikama između izvorne njemačke riječi i njezina mađarskog oblika (njem. *bürger* - mađ. *polgár*, niem. *büchse* - mađ. *puška*, niem. *snur* - mađ. *zsinór*). Važno je zapaziti one posuđenice čiji je mađarski i hrvatski oblik gotovo isti, dok je onaj izvorni, tj. njemački, bitno različit. Stoga je u primjerima kao *huncut, puška, perec*, uloga mađarskoga jezika kao jezika posrednika nedvojben. To dovodi do zaključka da je navedena posuđenica,

zapravo, hungarizam, a mađarski je oblik davno preuzeti germanizam u leksičkom fondu toga jezika. S dosad navedenim tvrdnjama kao osloncem, možda je opravdano tvrditi, da je mađarski jezik kao posrednik obavio „veću zadaću” od samog posredovanja trećejezičnog oblika prema hrvatskome, stoga je tu skupinu posuđenica možda opravdanije smatrati hungarizmima, koji svoje podrijetlo vuku iz njemačkog, negoli germanizmima (Žagar-Szentesi, 2005: 53, 54).

Milvia Gulešić u svome radu *Još jednom o hungarizmima u hrvatskome standardnom jeziku* tvrdi kako je jedna od poteškoća pri utvrđivanju podrijetla hungarizama i etimologija pojedinih, jer ona ni u mađarskom jeziku nije detaljnije opisana (Gulešić, 1999: 256).

Naravno, podrijetlo posuđenica koje su prošle kroz preobliku unutar mađarskoga jezika ne mora biti njemačko, iako je već napomenuto, kako je ono najčešće. Primjerice, László Hadrovics u svojoj raspravi *Ungarische Elemente in Serbokroatischen* (1985.) donosi mađarske posuđenice iz drugih stranih jezika. Neke koje su se sadržale u govoru pretežito su turskoga ili talijanskoga podrijetla (tur. *korbač, korman, koršol, morguvati, kefa*, tal. *pijac, barka, bolta...*). Neke su riječi slavenskoga postanja preuzete u mađarski jezik, a poslije opet u hrvatski. Takve su riječi na primjer *ašov, astal, cikla, gazda, kocka, orijaš, pustara, čarda, sumoran* i dr. (Znika, 1996: 310).

4.3. Obilježja hungarizama u hrvatskome jeziku i njihova podjela

Nakon što su se opisali povijesni, politički, društveni načini i uvjeti primanja hungarizama u hrvatski jezik, a isto je tako napomenuto da nisu svi preuzeti hungarizmi podrijetlom mađarski, već da je mađarski odigrao važnu zadaću pri oblikovanju danas poznatog oblika, u ovom će se poglavlju donijeti podjela i razlikovanje hungarizama u leksičkome fondu hrvatskoga jezika. Podjela će se više usmjeriti prema hungarizmima koji su dijelom hrvatskoga standardnoga jezika.

Naime, hungarizme se u hrvatskome jeziku može svrstati u dvije skupine; u izvorne hungarizme ili prave hungarizme i poluhungarizme, koji se još nazivaju i pahungarizmima ili nepravim hungarizmima (Dürriegl, 1988: 98).

Izvorni hungarizmi, kako i sam naziv poručuje, ona su skupina hungarizama koja je izvorno mađarskog podrijetla, to su posuđenice preuzete izravno iz mađarskoga jezika. Poluhungarizmi su pak mađarske posuđenice oblikovane preko već spomenute posredničke uloge mađarskog jezika.

Dotakne li se zasićenosti hrvatskoga standardnoga jezika hungarizmima, može se reći da je rječničkim blagom hrvatskoga standarda sasvim sigurno preko četrdesetak hungarizama, premda se njihov točan broj većinom zbog pitanja etimologije i posredništva ne može odrediti, već samo pretpostaviti (Gulešić, 1999: 256).

Izvorni hungarizmi u hrvatskom književnom jeziku jesu: *bunda* (*bunda*), *čaklja* (*csáklya*), *čipka* (*csipke*), *čopor* (*csoport*), *gulaš* (*gúlyás*), *hajduk* (*hajdú*), *kečiga* (*kecsege*), *kiniti* (*se*) (*kínlódni*), *lopov* (*lopó*), *lopta* (*labda*), *sara* (*szára*), *saš* (*sás*), *varoš* (*város*). Također su to toponimi ili njihovi dijelovi: *Varoš* (Pula), *Varoš Bosiljevska* (Duga Resa), *Varoš Lovrečka* (Vrbovec), *Brodski Varoš* (Sl. Brod). Ima i četiri historizma: *atila*, *baka*, *filer/filir*, *surka*, dva folklorna izraza *arnjevi*, *baglja* i jedan egzotizam: *čardaš*. Zanimljivo je da je preuzeta i riječ *Mađzar/Mađar*. Lokalnih izraza koji nisu općeprihvaćeni ima u većem broju: *cifrati se*, *fićfirić*, *lepinja*, *salaš* i dr. (Dürriegl, 1988: 98).

Što se poluhungarizama tiče, njih postoji veći broj: *artičoka*, *baršun*, *cikla*, *cipela*, *gazda*, *grof*, *jenjati*, *kip*, *kocka*, *kokarda*, *korov*, *lokot*, *marva*, *palačinka*, *paprikaš*, *pasoš*, *pustara*, *remek-djelo*, *roštilj*, *tabla*, *tabor*, *teret*, *toranj* i *vrbanac*. Njima se priključuju još i usvojenice: *bitanga*, *bakandža*, *bikarbona*, *čatrnja*, *frula*, *jarak*, *karika*, *kartaš*, *kopča*, *korbač*, *mamlaz*, *orijaš*, *parlog*, *piškota*, *primaš*, *soba*, *sakat*, *šator*, *šulj*, *rudo/ruda*, *tekut*, *kočija*, *perec* i druge (Gulšević, 1999: 256, 257). Služeći se Hadrovicsevima rječnikom hungarizama (*Ungarische Elemente in Serbokroatischen*), koji sadrži više od 850 natuknica, od toga 40 vlastitih imena, (dok ih s izvedenicama ima znatno više), vidi se da u hrvatskome jeziku oni imaju različit status; dijalektizmi, regionalizmi, etnografski dijalektizmi, standardnojezične riječi, egzotizmi (*čarda*, *čardaš*, *gulaš*, *tokajac*...), arhaizmi ili historizmi (*diak*, *grabancijaš*, *kaputaš*...). Preko toga je korpusa utvrđeno da većina hungarizama pripada dijalektalnom, odnosno regionalnom leksiku (*ruha*, *terhešan*, *pelda*, *aldovati*, *bantovati* i mnogi drugi), dok hrvatski standardni jezik sadrži najmanje četrdeset gore navedenih hungarizama. Česta je pojava ulazak hungarizma i u standardni jezik i u dijalekt, a u različitom obliku (*baršun*, od mađ. *bársun*, kajkavsko *baršon* od mađ. *bársony*) (Gulešić, 1999: 255, 256, 258).

Neke sastavnice mogu tvoriti i hrvatske frazeme. Izbor je frazema kao jezične jedinice za proučavanje hungarizama motiviran dvama razlozima:

1. Frazelogija je više od ostalih područja leksika vezana uz tradiciju, povijest i kulturu naroda i tako može pružiti više podataka o narodu u kojem je nastala.

2. Jezične jedinice unutar frazema mogu posjedovati sastavnice koje ne moraju pripadati standardnojezičnom sloju; teritorijalno i socijalno određen leksik i hisztorizmi, koji pripadaju pasivnome standardnojezičnom sloju (Turk, 1996: 265, 266).

Zahvaljujući naravi frazema, oni su pogodni za proučavanje hungarizama. Budući da je frazeologija uže vezana uz tradiciju od ostalih područja leksika, a hungarizmi su u značajnijem omjeru regionalno, teritorijalno, socijalno i povijesno ograničeni, frazemi su unutar svoga čvrsta, zatvorena ustroja uspjeli sačuvati takve hungarizme. Frazem je kao jezična jedinica manje zahvaćen purističkim nastojanjima. Stoga valja pretpostaviti da su prostorno i jezično ograničeni hungarizmi postali dijelom hrvatske frazeologije. Frazemi pripadaju standardnom jeziku, ali njima svojstvenim standardnojezičnim slojevima. Odabir frazema kao jezične jedinice pri proučavanju hungarizama pak ograničava leksički korpus, jer frazeologija ne obuhvaća sve mađarske posuđenice (to su recimo *čipka* < mađ. *csipke* ili *šogor* < mađ. *sógor* < njem. *Schwager*) (Turk, 1996: 266).

Marija Turk u svojemu članku *Hungarizmi u hrvatskoj frazeologiji* nastoji utvrditi koji hungarizmi djeluju u hrv. frazeologiji, jesu li kao leksemi sastavnicom standardnojezičnoga ili supstandardnoga sloja te koliko jedna, a koliko druga skupina hungarizama motivira frazeologiju. Obraduje i odnos između prvobitnog značenja hungarizma i frazema unutar kojega se nalazi, kako hungarizam proširuje značenje određenog frazema i konačno, kakvi se podatci otkrivaju o dodirima Mađara i Hrvata.

Turk frazeme dijeli prema statusu hungarizama u hrvatskome jeziku:

1. Frazemi s hungarizmom kao dijelom standardnoga jezika: izvorno mađarske riječi (*hajduk, lopov, lopta...*), mađarske posredničke riječi (*cipela, karika, kerefeke, kočijaš...*), leksemi rezultati kružnog posuđivanja (*gazda, paprikaš...*).
2. Frazemi s hungarizmom kao historizmom standardnoga jezika (*filir, pandur*).
3. Frazemi s prostorno ograničenim hungarizmom (*doboš, fela, hatar, kefa, mužar, varoš, vašar...*) (Turk, 1996: 266).

Prvu skupinu tvore sljedeći frazemi:

Cipela (mađ. *cipő*):

lizati komu **cipele** - *bezgranično se dodvoravati*

uskočiti u cipele - *postati stanovnik grada*

Čopor

zakon čopora - *pokoravanje glavnome pojedincu u zajednici*

Gazda

biti (ostati) svoj gazda - *biti slobodan/ekonomski nezavisan*

truli gazda - *loš gospodar, propalica*

Hajduk

odmetnuti se/odbiti se u hajduke - *odmetnuti se od vlasti*

Karika

slaba karika - *slabo mjesto*

važna karika u lancu - *jedinica u nekoj cjelini*

karika koja nedostaje - *element bez kojeg se ne može stvoriti zaključak*

Kerefeke (mađ. *kör-krug*)

praviti/izvoditi kerefeke - *zaobilaziti, izmotavati, pretvarati se*

Kip (mađ. *kép-slika*)

stajati/stati kao kip - *ukočeno, nepomično stajati*

Kočija-kočijaš

psovati kao kočijaš - *psovati mnogo i što pogrdnije*, **kočijaški jezik** - *prostački jezik*

Lopov (mađ. *lopó*)

kao lopov u podne - *posve prikriveno, tajno, neopaženo*

Lopta (mađ. *labda*)

dati nekomu loptu u ruke - *omogućiti nekome da djeluje*

drebaciti nekome loptu - *premjestiti/prebaciti s nekoga na neku drugu osobu*

dati nekome loptu - *nekome predat inicijativu*

vratiti/vraćati lopticu - *uzvrćati istom mjerom na kakvu neugodnost*

smiriti loptu ili stati na loptu - *1. smiriti situaciju/2. smiriti sebe*

ne biti ničija lopta - *ne biti ničija igračka, ne biti nešto s čim se može proizvoljno raspolagati*

dobiti loptu u noge - *dobiti povoljnu priliku*

Marva

napiti se kao marva - *preko mjere/jako se napiti*

raditi kao marva - *vrlo naporno raditi* (Turk, 1996: 267, 268)

Paprikaš

napraviti od koga paprikaš - *ispremlatiti/pretući nekoga*

Drugu skupinu čine frazemi s historizmom; to su predmeti, uloge, službe iz povijesti:

Filir (mađ. *fillér*)

ne vrijedi ni filira - *ništa ne vrijedi, neka nikakvu vrijednost*

Pandur (mađ. *pandúr*)

derati se pandurski - *vikati, ponašati se grubo i nasilnički* (Turk, 1996: 268)

Treću skupinu tvore hungarizmi čiji se leksem rabi na određenom prostoru; u načelu na prostorima u nekadašnjem ili čak i današnjem doticaju s mađarskim jezikom. Uglavnom označuju određene predmete i djelatnosti:

Doboš (mađ. *dobos*)

otići na doboš - *materijalno propasti*

Rovaš (mađ. *rovás*)

biti komu na rovašu - *biti kriv, zamjeriti se komu*

biti na čijem rovašu - *biti u čijoj zavisnosti*

doći na čiji rovaš - *doći u čiju zavisnost*

imati koga na rovašu - *imati neraščišćene račune s kim*

urezati koga na rovaš - *imati namjeru osvetiti se/naškoditi komu*

Vašar (mađ. *vásár*)

svašta kao na vašaru - *neobičnosti kojih ima mnogo, ali malo vrijede*

izvesti koga na vašar - *osramotiti koga pred svijetom* (Turk, 1996: 269)

Varoš

varoška (gradska) kuća (mađ. *városháza*) - *općina, magistrat*

Hatar (mađ. *határ*)

zaći/zalaziti/ulaziti u čiji hatar - *miješati se u tuđe poslove*

Fela (mađ. *féle-fajta*)

od **trista (tisuću) fela** - *svašta, koješta*

Promotivši navedene frazeme, može se zaključiti kako brojčano prednjače oni čiji su hungarizmi dio općeuporabnog leksika. Drugi su po učestalosti pak oni prostorno ograničeni (regionalizmi i dijalektizmi), ali koji su svojom uključenosti u frazem izdignuti na nadteritorijalnu razinu. Najmanje su zastupljeni u frazeologiji oni frazemi s hungarizmom koji će se identificirati kao historizam, stoga je njihova najmanja učestalost sasvim razumljiva. Ti frazemi nose duh prošlih vremena (Turk, 1996: 270, 271).

Produktivnost navedenih frazema ovisi i o značenjskom opsegu hungarizama unutar njih. Kao primjer uskog značenjskog opsega uzet će se leksem *kip*, koji svojim značenjem upućuje na nepomičnost, statičnost te je kao takav frazeološki slabo produktivan. Dok je s druge strane hungarizam *lopta* širokoga značenjskoga opsega, on može prenijeti dinamiku, rasonodu, strast, napetost, uspjeh, neuspjeh i dr. Dokaz je tomu velik broj frazema s hungarizmom *lopta* kao sastavnicom. (Turk, 1996: 270). Frazeologija s hungarizmom kao svojom sastavnicom ne daje samo podatke o odnosima Hrvata i Mađara, već neki njezini elementi upućuju na pripadnost srednjoeuropskom kontekstu. To potvrđuju i leksemi koji se javljaju u više srednjoeuropskih jezika (mađ. *Káromkodik mint a kocsis*, njem. *Fluchen wie ein Kutscher*, hrv. *Psuje kao kočijaš*) (Turk, 1996: 272).

5. PRILAGODBA HUNGARIZAMA U HRVATSKOME JEZIKU

U ovom poglavlju dat će se kratak prikaz prilagodbe mađarskih posuđenica u hrvatski jezik s obzirom na njihovu fonološku i morfološku prilagodbu, a nešto će se detaljnije opisati njihova semantička i stilistička prilagodba. Kao primjere uzet će se riječi iz spomenutog korpusa Lászla Hadrovicsa *Ungarische Elemente in Serbokroatischen* iz 1985. godine.

5.1. Fonološka prilagodba

U usporedbi s hrvatskim, mađarski sustav fonema ima više jedinica; trideset i devet. Mađarski jezik ima vrlo raznolik samoglasnički sustav od 14 samoglasnika (**a, á, e, é, i, í, u, ú, ü, ú, ö, ő, o, ó**) u odnosu na većinu indoeuropskih jezika, dok suglasnički inventar prikazuje gotovo potpuno podudaranje s hrvatskim. Mađarski samoglasnici imaju i dva obilježja koja hrvatski nema; labijalnost i dužinu (npr. dužinski parnjak od kratkog /i/ jest dugo /í/, a mnogi i prema labijalnosti (npr. uz zatvorene ilabijalne /i/ i /í/ postoje i zatvoreni labijalni /ü/ i /ú/ koji su također parovi po dužini). Dužina, osim kod samoglasnika, postoji i u suglasnika (npr. *alatt - ispod, komplett - komplet*). Načelno se svaki samoglasnik može udvostručiti, u bilo kojem položaju osim na početku riječi (Žagar-Szentesi, 2005: 55).

Pri primanju hungarizama u hrvatski, razlikuje se nulta, kompromisna i slobodna transfonemizacija.

Nulta transfonemizacija: Prilagodba samoglasnika **á, e, i, o, u**, uvijek se provodi prema toj transfonemizaciji (*csárda* > *čardak*, *remek* > *remek*, *palacsinta* > *palačinka*, *csoport* >

čopor, gumb > gumb). Svi se suglasnici, osim **gy, ty i dz**, prilagođavaju prema nultoj transfonemizaciji (*cifra > cifrast, hajdú > hajduk, árok > jarak, itd.*).

Kompromisna transfonemizacija: Bitno se manji broj fonema transfonemizira prema kompromisnom tipu. To su samoglasnici **a, é**, koji prelaze u hrvatske **a, o, e** ili **i** (*asztal > astal, ablak > oblok, féle > fela, rét > rit*). Od suglasnika, to su već navedeni **gy, ty i dz**. Suglasnici **gy** i **ty** prelaze u vrlo slične, ali ne iste hrvatske **đ** i **ć** (*gyilkos > đilkos, fattyú > faćuk*). Za transfonemizaciju suglasnika **dz** nema primjera, budući da je on relativno nedavno prihvaćen kao samostalni fonem, dakle nije dijelom niti jedne mađarske posuđenice (Žagar-Szentesi, 2005: 60, 61).

Slobodna je transfonemizacija brojčano vrlo skromna. U hrvatskom korpusu mađarskih posuđenica nema primjera transfonemizacije suglasnika, a u samoglasnika se nailazi na nesustavne primjere (*cipellő > cipela, güdür > gudura*). Do slobodne je transfonemizacije došlo, vjerojatno, ne samo zbog ne postojanja ekvivalenata određenih samoglasnika u hrvatskom, već i zato što u završnom položaju riječi obično stoje **a** ili **o** (Žagar-Szentesi, 2005: 62).

5.2. Morfološka prilagodba

Kod morfološke prilagodbe razlikuje se nulta, kompromisna i potpuna transmorfemizacija.

Nultom je transmorfemizacijom jedan leksem preuzet iz mađarskog u nepromijenjenom morfološkom obliku (*sógor - šogor*).

Kompromisnu obuhvaćaju mađarske izvedenice sufiksa **-ás, -os** i dr. Te izvedenice preuzimaju se u cijelosti (*gulyás > gulaš, gyilkos > đilkoš, dobos > doboš*). U hrvatskom su se ti sufiksi s vremenom osamostalili i u domaćim riječima; *bogataš, bombaš, brucoš, komedijaš, slatkiš, kiseliš* i dr.

Potpuna je transmorfemizacija vezana uz riječi tvorene od slobodnog i vezanog morfema. Dijeli se u dvije skupine: hungarizmi s nastavkom **-ov** (*lopó > lopov, koró > korov, asó > ašov*). Između završnog se **-o** u korijenu i padežnog nastavka umetalo **-v**. Druga se skupina odnosi na imenice koje su primljene u ženskom rodu pa stoga dobivaju nastavak **-a** (*bakancs > bakandža, bitang > bitanga, kapocs > kopča* itd.) (Žagar-Szentesi, 2005: 69, 70, 71).

5.3. Semantička prilagodba

Iz kuta glavnih značenjskih polja hungarizmi se u hrvatskome jeziku mogu rasporediti u sljedeće skupine:

- 1. međuljudski odnosi, statusi, zanimanja:** *šogor, pajdaš, faćuk, muzikaš, dobošar*
- 2. osobe s karakterističnim (često negativnim) osobinama:** *fićfirić, huncut, mamlaz, remeta, đilkoš, grabancijaš, bitanga*
- 3. svakodnevni predmeti, alati, oprema:** *astal, čaklja, vanjkoš/vanjkuš, puška, roštilj*
- 4. odijevanje:** *cipele, bakandže, bunda, čipka, gumb, kopča, sara*
- 5. prirodne pojave i fitonimi:** *jarah, gudura, rit, šaš*
- 6. specifični pojmovi mađarstva:** *dobošica/doboš-torta, gulaš, hajduk, husar, salaš*
- 7. pojmovi vezani za život u organiziranom kolektivu:** *birov „seoski pozivar”, išpan „župan”, plibanuš/plebanuš „župnik”, varoš (Žagar-Szentesi, 2003: 124).*

Primarna semantička prilagodba hungarizama zahvaća nultu semantičku ekstenziju, a također i suženje značenja.

Nulta semantička ekstenzija svojim opsegom obuhvaća one hungarizme, koji su u mađarskome jeziku imali samo jedno značenje, a koje se njihovim preuzimanjem u potpunoj mjeri preslikalo u hrvatski. Oni se značenjski uglavnom odnose na rubne, svakidašnje i konkretne pojmove (*bitanga, doboš-torta, orijaš, palačinka, perec, šaš, mamlaz...*). Pomoću tog stupnja semantičke prilagodbe u hrvatski se uklopio i najtanji sloj hungarizama, tj. onaj aktivan u hrvatskom standardu (*kocka, lopov, lanac, soba, kip, karika, gumb, bunda...*). Oni, kao što je i spomenuto, imaju isto značenje kao i u mađarskom (Žagar-Szentesi, 2003: 126).

Suženje značenja odnosi se poglavito na suženje broja i polja značenja. Relativno se čvrsto može odrediti značenje onih hungarizama čije se stapanje u hrvatski odvijalo suženjem broja značenja. Riječ je o mađarskim pojmovima koji su imali nekoliko značenja, a prelaskom u hrvatski ograničili su se samo na jedno ili manji broj značenja. To su i sljedeći primjeri: **hajduk** - u mađarskom četiri značenja, u hrvatski se prenijelo samo dva: odmetnik od turske vlasti te oštra, ponekad nasilna osoba; **kip** - u mađarskom pet značenja, u hrvatski preneseno samo jedno; „statua” (Žagar-Szentesi, 2003: 126, 127).

Ističu se još i one mađarske posuđenice kojima je svojstveno sužavanje semantičkog broja. Osobito istaknuta skupina su hungarizmi-dijalektizmi ili regionalizmi, koje označuje čvrsto, usko i najčešće lokalno obojeno značenje. Pri odredbi njihova značenja, oslanja se u velikoj

mjeri na usmena priopćenja pojedinaca dotičnih govornih područja. Takvi su npr.: *astal* - mađ. stol, hrv. stol određene funkcije i namjene, *rit* - mađ. livada, hrv. močvarni nizinski kraj, najčešće poplavljeno područje uz rijeke, *sara* - mađ. dugački, ravni stojeći dio raznih predmeta, biljki, odjeće itd., hrv. gornji dio čizme, *šor* - mađ. red, niz nečega, hrv. niz kuća na širokim seoskim cestama u Slavoniji (Žagar-Szentesi, 2003: 127).

Pod sekundarnom semantičkom prilagodbom hungarizama u hrvatski podrazumijeva se proširenje značenja tih posuđenica.

Činjenica da mađarske posuđenice u velikoj mjeri označavaju nesvakodnevne pa često i rubne pojmove (*čikoš, faćuk, huncut, pustahija, remeta, mamlaz, šaš...*) ne otvara velik prostor mijenjanju i proširivanju značenja. Slično je i s onima koji imaju vrlo uski opseg značenja (*gulaš, palačinka, đumbir, kečiga, cikla...*), stoga je očekivano da se može izdvojiti svega nekoliko primjera kod kojih se može ukazati na sekundarnu semantičku prilagodbu. To potkrijepljuju i sljedeći primjeri: *gulaš* (mađ. tipično mađarsko jelo od govedine i krumpira koje su obično konzumirali čuvari stada, hrv. doslovce „govedar”, jelo od komadića mesa u umaku) i *roštilj* (mađ. rešetkasta metalna naprava za pečenje mesa na žaru, hrv. isto + meso pečeno na roštilju - toga u mađarskom nema!) (Žagar-Szentesi, 2003: 128, 129).

Osim do sada razmotrenih kategorija, mađarske posuđenice pružaju još nekoliko posebnosti u odnosu na semantičku prilagodbu. Preuzeti mađarski leksem, uz zadržavanje izvornoga pojmovnog sadržaja, može pratiti promjena na aksiološkom planu. Drugim riječima, riječ koja u mađarskom nije ni pozitivno ni negativno konotirana u hrvatskom postaje „po vrijednosti obilježena”, a to najčešće znači pejorizaciju. Tu promjenu ocrtava i riječ *fela* (u idiomatskom izrazu *svake fele*) (Žagar-Szentesi, 2005: 81).

5.4. Stilistička prilagodba

Stilistička je prilagodba leksema preuzetih iz stranih jezika najmanje istražena. Dok se u ostalim razinama govori o prilagodbi, u vezi sa stilističkom „prilagodbom” rabi se oprezan naziv stilistički aspekt. Pod slabije se istražene ubraja i odnos hungarizama prema funkcionalnim stilovima u hrvatskome jeziku. Već je spomenuto kako su hungarizmi primljeni u hrvatski pretežito kršćanske, državne, pravne i trgovačke terminologije, a velikim su brojem i leksemi koji označuju pojmove iz svakodnevnog života (alat, prijevozna sredstva, hranu, odjeću, predmete vezane uz stanovanje, čovjeka, čovjekovu okolicu i domaće

životinje), što je i očekivano, budući da se radi o izravnim dodirima dviju država (Gulešić, 2000: 152).

Milvia Gulešić u svome se članku *Stilistički aspekt prilagodbe hungarizama* poziva na navodnu tvrdnju kako je uporaba posuđenica u beletrističkome stilu često pokrenuta željom za stvaranjem strane, nepoznate atmosfere te tvrdnju koja se odnosi na znanstveni stil, a koja kaže da je u znanstvenom stilu svrha posuđenica preciznost i ekonomičnost. Djelovanje posuđenica pa time i hungarizama, nesumnjivo je najjače izraženo u beletrističkom stilu (Gulešić, 2000: 152).

Danas se u vezi s hungarizmima ne može govoriti o uporabi tehničke i druge terminologije u znanstvenom stilu hrvatskoga standardnoga jezika, budući da je karakter hungarizama u hrvatskome jeziku sasvim drukčiji. Hungarizmi se, osim kao alati za dočaravanje strane atmosfere, mogu rabiti i kao stilska sredstva dočaravanja domaćeg, lokalnog kolorita sjeverne Hrvatske te kao sredstva ironizacije, naročito u djelima povijesne tematike. Unutar jednog funkcionalnog stila može se govoriti o različitim ekspresivnim vrijednostima posuđenica (nema svaka posuđenica unutar svakog funkcionalnog stila i istu ekspresivnu vrijednost). Kao navedena stilska sredstva za dočaravanje domaće, odnosno strane atmosfere, karakterizacije likova, većinom se koriste hungarizmi-dijalektizmi i regionalizmi. Hungarizmima koji su dijelom hrvatskoga standardnoga jezika namjena se može pronaći u svim funkcionalnim stilovima i područjima društvenog života (*kocka, lopta, karika, kip, lokot, palačinka, marva, lopov, perec, bunda, cikla, remek-djelo...*). Te su riječi dio hrvatskoga leksičkoga blaga i govornik hrvatskoga jezika ih ne osjeća tuđima (Gulešić, 2000: 152).

Hrvatskom općeuporabnom leksiku pripadaju i hungarizmi *bitanga, huncut, mamlaz* i dr. Oni pripadaju razgovornom stilu, odakle mogu prijeći u književno-beletristički, a katkad i u novinarski stil. Oni su uglavnom negativno, pejorativno konotirani. Neki hungarizmi mogu pak naknadno dobiti pejorativni sadržaj, poput *marve ili čopora*. Leksem koji je zastario ili je predmet, pojam koji ga je označavao prestao postojati, može razviti novo značenje i to uglavnom pejorativno, npr. *pandur*. Stilistički neutralne posuđenice mogu dobiti na stilskoj vrijednosti, tj. postati stilistički određenima „biti svoj gazda”, „biti važna karika u lancu”. Kako su mađarske posuđenice većinom razgovorne i zbog toga ekspresivne, pejorativne, preuzete su uglavnom iz razloga da bi se imenovali pojmovi za koje je već postojao domaći, stilski neobilježen naziv, a takav način posuđivanja znači obogaćivanje leksičkoga fonda (Gulešić, 2000: 153).

Neki hungarizmi koji su prostorno ograničeni ne ulaze u općeuporabni sloj, kao *rovaš, doboš, hatar*, ali kao dijelovi frazema dio su i standardnoga korpusa, npr. zakon *čopora*, imati koga

na *rovašu*, otići na *doboš*, zalaziti u tuđi *hatar* (Matešić, 1982: 195, 595, 61, 789).⁵ Hungarizmi koji imaju status historizma (*forinta, filir, baka, paloš, grabancijaš* i dr.) mogu se rabiti u svim funkcionalnim stilovima, a najmanje u administrativnom stilu zbog njegove preciznosti i frazeološke ustaljenosti. Egzotizmi, tj. leksemi koji označuju specifičnosti pojedinog naroda (*čardaš, čarda, tokajac/tokaj, gulaš, palačinka, paprikaš*) nerijetko su uporabno vrlo ograničeni (najčešće kao leksikostilemi u književnim djelima). Hungarizmi *gulaš, palačinka* i *paprikaš* vrlo su udomaćeni. Etnografski dijalektizmi, kao *cifra* ili *šor* ne ulaze u standard, ali se u njemu rabe jer su nezamjenjivi (Gulešić, 2000: 154).

Stilistička je uporaba posuđenica nezavisna od jezika primatelja. U slovački je jezik npr. imenica *šor* primljena s osnovnim značenjem (red, niz nečega), a u hrvatskom označuje široku ulicu u ravničarskom naselju. Posuđenica *csoport* u mađarskom označuje skupinu ljudi koji pripadaju zajedno, recimo *turistacsoport*, dok u hrvatskom prvobitno upućuje na skupinu životinja, najčešće zvijeri, a iz toga se razvilo novo značenje koja se odnosi na grupu ljudi koji se u konkretnim situacijama ponašaju nekontrolirano, bezglavo, a iz osnovnoga je oblika izveden prilog „čoporativno”. Dakle, vidi se da je uporaba toga leksema u hrvatskom i mađarskom različita (Gulešić, 2000: 156).

Neki su hungarizmi zahvaljujući višestoljetnoj uporabi postali dijelom zajedničkog leksika, stoga mogu biti dijelom svakoga od funkcionalnih stilova, dok su neki zbog izražene ekspresivnosti smješteni isključivo unutar granica razgovornog i beletrističkog stila, a ponekad i u neke od novinarskih žanrova. U znanstvenom stilu nailazimo samo na općejezične hungarizme, tj. na one koje smatramo zajedničkim svim pripadnicima jezične zajednice. Znanstvenom stilu potrebni su leksemi s nultom ekspresivnošću. Izražajnost je hungarizama dobrodošla u razgovornom i književno-beletrističkom stilu, gdje mogu, ako im se još uvijek osjeća strano podrijetlo, ostvariti stilsku igru s domaćim riječima. Oni u okvirima beletrističkoga stila imaju znatno drugačiju ulogu od, primjerice, anglizama. Mađarske su se posuđenice dobro prilagodile ustrojstvu hrvatskoga standardnoga jezika, stalnom su kontekstualizacijom utvrdile svoja značenja ili zadobila nova, a njihova je stilistička vrijednost, odnosno mjesto u funkcionalnoj raslojenosti hrvatskoga jezika u skladu s njegovim potrebama (Gulešić, 2000: 155, 156).

⁵ Imati koga na *rovašu*: biti komu kriv, zamjeriti se komu.

Zakon *čopora/zakon džungle*: pravo jačega, bezakonje, pokoravanje jačemu.

Otići na *doboš*: otići na javnu prodaju/dražbu, doći pod stečaj.

Zalaziti u tuđi *hatar*: miješati se u čije poslove.

6. MAGDALENIĆEV „ZVONČAC”

U ovom će se poglavlju prikazati djelo *Zvončac*, čijim je autorom Matija Magdalenić, jedan od znakovitijih hrvatskih kajkavskih pisaca 17. stoljeća. U odnosu na pisca, istaknut će se najvažnije autobiografske odrednice, a u vezi s djelom one koje su neizostavne pri shvaćanju i objašnjavanju njegovih posebnosti.

6.1. Matija Magdalenić

Siromašni podatci o Magdalenićevu životu sežu iz 19. i 20. stoljeća, a donosi ih Ivan Kukuljević Sakcinski, koji je prvi iznio podatke o njegovu životu i književnom djelovanju. O Magdalenićevu radu piše i László Hadrovics, kojega se može nazvati prvim pravim interpretatorom njegova *Zvončaca*.

Matija (Matijaš) Magdalenić rodio se oko 1625. godine na imanju Vadina u Hrvatskom zagorju kao član turopoljske plemićke obitelji Magdalenić. Godina njegove smrti nije potvrđena. Bio je širokoga obrazovanja, što pak proizlazi iz njegova izvrsnoga poznavanja materinskoga jezika. Pjesnički jezik Magdalenićev, čijom je osnovicom naravno ona kajkavska, prožet je čakavskim i štokavskim elementima, a takvim je postao jer ga je njegova služba već kao mladića odvela u Jastrebarsko. Tu crtu o jeziku opravdava i njegova tvrdnja na početku *Zvončaca*, prema kojoj on ne piše čistim kajkavskim jezikom, već „Slavonico - Croatice”. Vrstan stihotvorac, služio se latinskim jezikom. Međutim, osim latinskog, bio je i dobrim poznavateljem mađarskoga jezika. Upravo je *Zvončac* plod odnosa i ispreplitanja hrvatskog i mađarskog jezika u Magdalenića (Šojat, 1977: 157-160).

6.2. O „Zvončacu”

Naslovni list Magdalenićeva djela nedostaje, stoga se samo pretpostavlja da je glavni naslov glasio *Zvončac*. Naime, u predgovoru se opširno pripovijeda o zvoncu što su ga Rimljani vezali na kola kojima se kroz grad vodio kakav zločinac. U potpunosti sačuvana posveta govori kako je Magdalenić djelo posvetio grofu Nikoli (Mikloušu) Erdödyju, kojemu pripada velika zasluga u obrani Hrvatske i Slavonije od Turaka, a zabilježena je godina 1690. Jedini je poznati primjerak *Zvončaca* pronađen u Gajevoj knjižnici, već tada bez naslovnoga lista. *Zvončac* sadrži tri djela nabožno-odgojnoga karaktera, od kojih je svako pisano u stihu. Prvo

je djelo anepigraf čiji naslov glasi *Premišljanja zvrhu četirih poslednjih človeka*. Drugo je djelo poduža pjesma *Plač smrtelnosti*, dok je treće također epska pjesma naslova *Rasipnoga sina historija*. Sudeći prema istraživanjima Lászla Hadrovicsa, (koja se smatraju najvjernijima) *Zvončac* nije izvorno djelo, već je ono prijevod s mađarskoga jezika. Prvo je djelo prijevod mađarskog predloška *Csengetyű*, pjesnika Matije Nyéki Vörösa, dok je predloškom drugoga djela pjesma *Siralom halandóságról*, čijim je autorom također Nyéki Vörös. Trećem je prijevodu kao predložak poslužilo djelo *A tékozló fiúnak históriája*, autora Johanna Szentmártonija Bodóa (Šojat, 1977: 160-162).

Unatoč tomu što je Hadrovicsevo istraživanje rezultiralo zaključkom kako je riječ o prijevodu te je time poništena svaka nada da bi *Zvončac* mogao biti izvorno djelo, ta ga činjenica ne lišava njegove izvornosti i izražajne snage u odnosu na vrijednost djela kao prijevoda. Ono je dokazom Magdalenićeve vrsne prevoditeljske sposobnosti, što je za hrvatski jezični razvitak i povijest gotovo isto tako važno. Magdalenićeva prevoditeljska djelatnost dokazuje da je izvrsno vladao kajkavskim književnim jezikom, koristeći njegovo obilno leksičko blago, a pritom pazeći na što veći mogući sklad s metričkim ustrojstvom mađarskoga izvornika. Kako bi se piscu odalo zasluženo priznanje, njegovo se razmjerno neistraženo djelo treba pomno proučiti te donijeti literarnoestetski sud (Šojat, 1977: 162-165).

7. HUNGARIZMI U „ZVONČACU“

Premda je spomenuto kako *Zvončac* nije izvorno djelo, već je prijevod s mađarskog, u djelu se nailazi i na hungarizme. Razlog njihove prisutnosti u djelu naravno ne može biti pouzdan i cjelovit, već se o njemu može samo nagađati. Budući da su se zadali okviru nastanku djela i objasnile njegove najvažnije osobine u nastavku će se rada donijeti opis hungarizama kojima je *Zvončac* obogaćen. Hungarizmi kojima obiluje *Zvončac* opisat će se s obzirom na njihovo podrijetlo (objasnit će se je li određeni hungarizam pripadnikom izvornih hungarizama ili poluhungarizama), hungarizmi kao riječi (njihov karakter i oblik, mjesto u standardnom hrvatskom jeziku), a nadovezat će se i na moguću ulogu što bi ju mogli zauzimati u književnom djelu, oslanjajući se na tvrdnje preuzete iz stručne literature.

7.1. Hungarizmi s obzirom na podrijetlo

Magdalenićev *Zvončac* sadrži blizu 30 hungarizama. Njihovo je podrijetlo (a samim tim i njihova brojnost u ovome djelu) upitno i slabo određeno, što zbog već spomenutih etimoloških zapreka (postoje hungarizmi koji su etimološki slabo objašnjeni i u samom mađarskom), a što zbog njihova položaja u stručnoj literaturi, odnosno rječnicima. Uoči li se kako rječnici mogu pružiti drukčije etimološke i druge podatke ili ih ne pružiti uopće, opravdano je tvrditi kako podrijetlo pojedinih hungarizama (u nekim slučajevima i njihova etimologija) doista nije temeljito istraženo i utvrđeno.

Pri utvrđivanju mađarskog podrijetla i posredovanja u navedenih riječi koristio sam se *Rječnikom stranih riječi* Bratoljuba Klaića, *Etimološkim rječnikom hrvatskoga ili srpskoga jezika* Petra Skoka, zatim Anićeveim *Rječnikom hrvatskoga jezika* te također Anićeveim i Goldsteinovim *Rječnikom stranih riječi*. Osim rječnicima navedenih autora, služio sam se i *Etimološkim rječnikom mađarskoga jezika (Etimológiai szótár)*, čijim je glavnim autorom Zaicz Gábor te *Rječnikom hrvatskoga kajkavskoga književnoga jezika*, budući da se radi o književnom djelu pisanom kajkavskim književnim jezikom. Tvrdnje i zanimljivosti iz *Etimološkog rječnika mađarskoga jezika* iznio sam uglavnom kao dopunu. Uz svaki sam izneseni hungarizam dopisao broj stranice iz djela na kojoj se nalazi.

Većina hungarizama u *Zvončacu* po vrsti su riječi imenice, popraćene daleko manjim brojem pridjeva i glagola. Prema podrijetlu, svrstao sam ih u izvorne hungarizme i poluhungarizme.

U *Zvončacu* su zabilježeni sljedeći hungarizmi: *talnačnik*, *varoš*, *valuvati*, *hahar*, *orsag*, *oroslan*, *herceg*, *pelda*, *kinč*, *kip*, *đemant*, *beteg*, *fela*, *đund*, *kocka*, *parduc*, *jezer*, *baršun*, *falatec*, *tolvaj*, *gingav*, *bartiv*, *batriviti*, *mentuvati*, *bantuvati*, *kolduvati*, *čalaran*.

Izvornim hungarizmima pripadaju: *talnačnik*, *varoš*, *valuvati*, *orsag*, *tolvaj*, *gingav*, *mentuvati*, *kolduvati*, *čalaran*, *bantuvati*.

Od autora, prvi hungarizam *talnačnik* (Magdalenić, 1977: 169) koji znači *savjetnik* navodi jedino Klaić u svojem *Rječniku stranih riječi*. Navodi ju kao imenicu mađarskoga podrijetla, koja je pak nastala iz imenice *tanács* (savjet). Prema mađarskom rječniku, *talnačnik* je isto

tako izvornoga mađarskoga podrijetla te se poklapa s Klaićevom tvrdnjom o nastanku (Klaić, 2012: 1031, Zaicz, 2006: 725).

Ad Magiorekerekka (Monyorókeréka), vikovičnomu grada Moslavine i Varaždina kraljeve i cesareve svitlosti talnačniku i komorniku, grada i vse Pokrajine petrinske velikomu kapitanu... (Magdalenić, 1977: 169).

Mađarska posuđenica *varoš* (Magdalenić, 1977: 169, 170, 174, 175, 179...) zastupljena je u svakome od rječnika te svaki od njih potvrđuje i njezino izvorno mađarsko podrijetlo. *Varoš* je nastala iz riječi *vár* (tvrđava) te je prvobitno označavala naselje ispod feudalnog grada. Hungarizam *varoš* rabi se u značenju riječi *grad*, kako u mađarskom, tako i u hrvatskom jeziku (Anić, 2004: 1717, Anić, Goldstein, 2002: 1376, Klaić, 2012: 1101, Skok, 1971: 566).

*Jaj tvrda srca kraljom, ki ladaju z svetom,
Ki proti slobode vnozem svojem kmetom,
Slobodnem varošom, ki su pod njim batom,
Pravice potirajuć, razum kvare s zlatom (Magdalenić, 1977: 179).*

*Kako dim po zraku, vsi se razidoše.
Poznat je, da nema svet stalne varoše (Magdalenić, 1977: 175).*

Izvorni hungarizam *orsag* (Magdalenić, 1977: 169, 187, 188) niknuo je iz mađarske riječi *ország* (država, zemlja). Riječ je u mađarskom nastala spajanjem imenice *úr* (gospodin) i nastavka *-szág* (*ség*) koji kao sufiks pridružen određenoj imenici od nje tvori širi pojam. Isti je slučaj naveden i za hrvatski: *gospodin* > *gospodstvo* (Anić, Goldstein, 2002: 952, Klaić, 2012: 757, Zaicz, 2006: 529, IHHJ-HAZU: 570).

*Ki be mlajem sinom, počne si misliti,
Jednoč sam vu sebe jeme govoriti:
Bolje bi mi z domu v tuju orsag iti,
Neg v očinoj hiže kot vu blatu gniti (Magdalenić, 1977: 187).*

Riječ *tolvaj* (Magdalenić, 1977: 195) gotovo je preslikom svoga mađarskoga oblika *tolvaj* (lopov, razbojnik). Rječnici koji ga navode slažu se u tvrdnji kako je izvornoga mađarskoga podrijetla (Klaić, 2012: 1058, Anić, Goldstein, 2002: 1321, Skok, 1971: 480).

Radi vsakojačkeh tujeh slug, klatežov,

Bojal sam se za te zbog mnogih tolvajov,

Hodečega negda po vodah od slapov

I po oštarijah od zleh gospodarov (Magdalenić, 1977: 195).

Hungarizam *gingav* (Magdalenić, 1977: 173, 178, 179) potekao je iz mađarskoga oblika *gyenge/gyöngge* (slab, nemoćan, bespomoćan). Podrijetlo je navedene riječi u mađarskom jeziku nepoznato (Skok, 1971: 562, Klaić, 2012: 371, Anić, Goldstein, 2002: 488, Zaicz, 2006: 253, IIHJ-HAZU: 595, knji. 1, svezak 3).

Kak rože vuvele v letu od vručine,

Al fiole od zle v jeseni godine,

Gingavi lilijum kak od zime gine

I kak skoro magla od sunca promine (Magdalenić, 1977: 173).

Jedvaj na tla z nogom gingavo stupite,

Na baršunskeh kožah tiho se vozite,

Kako orli, retko na zemlju stupite (Magdalenić, 1977: 178).

Mentuvati (Magdalenić, 1977: 176) je glagol mađarskoga oblika *menteni* (spasiti, osloboditi) (Klaić, 2012: 669, Skok, 1971: 406, IIHJ-HAZU: 625).

Listor dobra dela straha te mentuju,

Listor sama ona radost ukazuju,

Med nebom, med paklom vekovečnost daju,

Od pakla mentuju, sveti stan daruju (Magdalenić, 1977: 176).

Glagol *kolduvati* (Magdalenić, 1977: 194) potječe od mađarske riječi *koldulni* (prosjačiti) (Skok, 1971: 124, IIHJ-HAZU: 319, knji. 2, svezak 5).

Nigdar v Božje ime nesam hotel dati,

Ki je kaj kolduval, znal sam ga spljuskati.

Neg guslare, harfe, hotel sam držati,

Za vonjavi kušac znah sto zlatih dati (Magdalenić, 1977: 194).

Hungarizam *čalaran* (Magdalenić, 1977: 170) podrijetlo vuče iz mađarskog oblika *csalárd* (prijevaran, varljiv) (Anić, Goldstein, 2002: 245, Klaić, 2012: 183, IIHJ-HAZU: 274, knji. 1, svezak 2).

Prispodabljam ja zato ja ove moje male knjižice k ovomu zvončacu, ako ravno su male, ništarmanje dugovanje veliko znamenuju, ar zvoneč bude iza sna vse one, ki su ovoga čalarnoga svita svita sriče zaspali (Magdalenić, 1977: 170).

Bantuvati (Magdalenić, 1977: 190) je glagol oblikovan prema mađarskom uzorku *bántani* (dirati, uznemirivati), (Skok, 1971: 108, Klaić, 2012: 109, IIHJ-HAZU: 108, knji. 1, svezak 1).

Kaj me bantujete zbog zločestoga konja?

Ta šuma talerov mene ne iskonja (Magdalenić, 1977: 190).

Mađarska posuđenica *valuvati* (Magdalenić, 1977: 190) nastala je od mađarskog glagola *vallani* (priznati, očitovati, ispovijedati) (Skok, 1971: 562, Klaić, 2012: 1098).

Veče preštimavam pokojnoga spanja

Nego male škode kvara valuvanja (Magdalenić, 1977: 90).

Poluhungarizmi zabilježeni u Magdalenićevu djelu jesu sljedeći: *hahar, oroslan, herceg, pelda, kinč, parduc, kip, đemant, beteg, fela, đund, kocka, jezer, baršun, falatec, batriv, batriviti.*

Poluhungarizamu *hahar* (Magdalenić, 1977: 169) uzorak je mađarska riječ *hóhér* (krvnik, zločinac) nastala iz staronjemačkog oblika *hahaere* (Anić, 2004: 393, Anić, Goldstein, 2002: 513, Klaić, 2012: 392, Skok, 1971: 647, IIHJ-HAZU: 699, knji. 1, svezak 3).

Ako zlo, toga su takovoga zločinca prez vsake milošče na smrt opsudili i haharom v ruke dali, koji su ga na svoja haharska kola posadivši, po vulicah rimskih vozili (Magdalenić, 1977: 169).

Mađarska je posuđenica *oroslan* (Magdalenić, 1977: 173) oblikovana preko mađarske riječi *oroszlán* (lav). Mađarska je posuđenica turcizam (Anić, Goldstein, 2002: 952, Klaić, 2012: 757, IIHJ-HAZU: 570).

*Ali parducovim srditim čelustom,
Bludečim po gorah lačnim oroslanom,
Nego pogubičim toga sveta darom* (Magdalenić, 1977: 173).

Riječ *herceg* (Magdalenić, 1977: 169) nastala je prema identičnoj mađarskoj riječi *herceg/herczeg* (princ, herceg, knez). Riječ je u mađarski jezik pristigla iz njemačkoga, njezinim je polazišnim oblikom staronjemačka riječ *Herczog* (Klaić, 2012: 409, Skok, 1971: 664, Anić, 2004: 400, Anić, Goldstein, 2002: 536, IIHJ-HAZU: 714, knji. 1, svezak 3).

...tomu takovu vitezu načinili su šenatori rimski (ki su velika gospoda ili kot su sada hercegi ali koji kralj) jedna slavna i kruto odičena kola, Currum triumphalem (Magdalenić, 1977: 169).

Hungarizmu *pelda* (Magdalenić, 1977: 170) prethodio je mađarski oblik *példa* (slika, uzor, primjer). Izvorno je njemačkoga podrijetla, njezin je izvorni, novonjemački oblik *bild*, *bilde* (Skok, 1971: 632, Klaić, 2012: 792, IIHJ-HAZU: 4).

V tretom delu, od PAKLA, kako premišlavanje paklenskih muk človika grišiti prestraši i kako ga odteže od svickoga poželenja i nasladnosti telovne, navuk nam daje i peldu skvarene duše (Magdalenić, 1977: 170).

Posuđenica *kinč* (Magdalenić, 1977: 173, 174, 186) nastala je prema mađarskom obliku *kincs* (blago, dragocjenost, nakit, ures). Jedino Skok navodi podatak kako joj je uporištem vjerojatno furlanska riječ *cuinza*. Mađarski rječnik pridružuje joj iransko podrijetlo (Skok, 1971: 456, Klaić, 2012: 529, Anić, Goldstein, 2002: 685, Zaicz, 2006: 373, IIHJ-HAZU: 285, knji. 2, svezak 5).

Kaj kinč ukazuješ, veliko imanje?

Ne vidiš li strašno tvoje osuđenje,

Ko ništar ne mari za drago kamenje?

Morebit još danas pojdeš na skvarenje (Magdalenić, 1977: 174).

Posuđenica *kip* (Magdalenić, 1977: 173) također je pristigla iz mađarskoga. Moguće tursko podrijetlo pripisuju joj Anić i etimološki rječnik. Hrvatski oblik *kip* nastao je iz mađarskoga *kép* (slika, oblik, uzorak, prilika, pojava), a mađarski vjerojatno iz staroturskoga *kip/kap* (Anić, 2004: 570, Klaić, 2012: 531, Zaicz, 2006: 363, IIHJ-HAZU: 286, knji. 2, svezak 5).

Od lepoga kipa, od srebra, od zlata,

Od obećanoga vufanja bogata,

Budu oplenjani od hižnoga tata (Magdalenić, 1977: 173).

Leksem *đemant* (Magdalenić, 1977: 174, 175) nastao je iz mađarskoga oblika *gyémánt* (dragi kamen, dijamant). Riječ ne navodi niti jedan od autora. Mađarski etimološki rječnik pretpostavlja njemačko podrijetlo - *diamant/diemant* (Zaicz, 2006: 363, IIHJ-HAZU: 531, knji. 1, svezak 3).

Poveđ, od đemanta najdeš li kaj jače

Komu oganj daješ, zahman i kovače (Magdalenić, 1977: 174).

Radi se o mađarskoj posuđenici *beteg* (Magdalenić, 1977: 177), a koja znači *bolestan*. Nepoznato je odakle je potekla, budući da niti jedan od autora ne daje konkretnije podatke (Anić, 2004: 72, Anić, Goldstein, 2002: 172, Skok, 1971: 142, Klaić, 2012: 125, Zaicz, 2006: 78, IIHJ-HAZU: 132, knji. 1, svezak 3).

Da kad jur zal beteg počne te gutiti,

Vnoge fele muke v tebe ponavljati,

Ne znam, kako onda hočeš promišljati,

Kada se z betegom buš moral muštrati (Magdalenić, 1971: 177).

Hungarizam *fela* (Magdalenić, 1977: 177, 181) podrijetlom je od mađarskog *fél, sokféle* (mnogovrstan). Mađarsko joj posredništvo potvrđuju svi autori, ali ne pružaju podatke o njezinoj izvornosti. Jedino mađarska literatura pretpostavlja uralско podrijetlo (Klaić, 2012: 319, Anić, 2004: 311, Anić, Goldstein, 2002: 420, Skok, 1971: 509, Zaicz, 2006: 198, IIHJ-HAZU: 555, knji. 1, svezak 3).

*Vusta ti jad i žuč, a nos ti vonjanje,
Srce tešku žalost, vuha proklinjanje,
Vsake fele vudi vražje pogledanje,
Kot voda sponđu projde izmučenje* (Magdalenić, 1977: 181).

Leksem *đund* (Magdalenić, 1977: 179) oblikovan je na temelju mađarskoj posuđenici *gyönygy* (biser). Od hrvatskih autora, posuđenicu spominje jedino Klaić. Prema mađarskoj je literaturi turskoga podrijetla (Klaić, 2012: 260, Zaicz, 2006: 255, IIHJ-HAZU: 533, knji. 1, svezak 3).

*Ter zlatom prešitem korunam đundenem,
Ki su v svojem redu leni k službam Božjem,
Daju svetost pipat rukam oskrunjenem* (Magdalenić, 1977: 179).

Zanimljivo je kako *kocku* (Magdalenić, 1977: 180) ne spominje niti jedan hrvatski autor. Međutim, mađarski etimološki rječnik tvrdi kako je *kocka* izvorno slavenskoga postanja, i to češkoga (*kostka*). Češkoj je riječi *kostka* prethodila slavenska riječ *kost6*. Riječ *kostka* primarno je označavala „igraču kocku”, koja svoje značenje pronalazi upravo u činjenici kako su prve igraće kocke bile načinjene od kostiju. U tom je značenju dospjela u mađarski posredovanjem vojnika i stanovništva sjeverne Mađarske. Kasnije je nastala riječ *kocka* kao naziv za geometrijsko tijelo, a opet po uzoru na igraću kocku. Mađarska je posuđenica primljena u hrvatski u nepromijenjenom obliku - *kocka* (Zaicz, 2006: 378, IIHJ-HAZU: 313, knji. 2, svezak 5).

*Ki gusto karte, skupa i kocke hitiše,
Negda navuk drugem k grehu podeliše,
Cel dan z nespodobnom rečjom se šališe* (Magdalenić, 1977: 180).

Imenica *jezer* (Magdalenić, 1977: 190) proizišla je iz mađarskoga oblika *ezer* (tisuću). U Skoka je to mađarska posuđenica novoperzijskog podrijetla (*hazar*). Oblik je preuzet u mađarski vjerojatno glasio *ezire* (Skok, 1971: 781, Anić, Goldstein, 2002: 634, Klaić, 2012: 483, Zaicz, 2006: 378).

Broji dvanajst jezer; spravi stareh grošov,

A iz zlatih donesi šest jezer dukatov (Magdalenić, 1977: 190).

Uzorkom riječi *baršun* (Magdalenić, 178, 191) mađarski je oblik *bársony*. Anić i Klaić riječ ocjenjuju kao hungarizam, ne osvrćući se na podrijetlo. Skok daje podatak o tome kako je turskoga podrijetla (Skok, 1971: 114, Anić, 2004: 60, Anić, Goldstein, 2002: 158, Klaić, 2012: 112, IIHJ-HAZU: 112, knji. 1, svezak 1).

Gusto si mladenac halje premenjaše,

Pomazani baršun slugam daruvaše (Magdalenić, 1977: 191).

Falatec (Magdalenić, 1977: 192) je nepromijenjenim oblikom hungarizma *falat* (komad, zalogaj). Prema Klaićevim riječima, ovdje se radi o umanjenici. Skok jedino tvrdi kako je riječ o hungarizmu, ne govoreći o podrijetlu. Prema mađarskoj etimologiji, podrijetlom je vjerojatno iz uralskoga jezika (Anić, Goldstein, 2002: 412, Skok, 1971: 503, Klaić, 2012: 313, Zaicz, 2006: 191, IIHJ-HAZU: 547, knji. 1, svezak 3).

Sede k jednoj hiže, počne prosit kruha,

Hitiše mu kot psu neg falatec suha,

Koga kruto naglo meče do trbuha (Magdalenić, 1977: 192).

Oblici *batriv* i *batriviti* (Magdalenić, 1977: 173, 176) skovani su prema mađarizmu *bátor/bátorítani* (hrabar/hrabriti, bodriti) koji je pak podrijetlom iz staroturskog *bogatur* (Skok). Anić i Klaić ističu samo činjenicu da je hungarizam (Anić, Goldstein, 2002: 163, Klaić, 2012: 115, Skok, 1971: 123, IIHJ-HAZU: 115, knji. 1, svezak 1).

Da češ dugo živit, kako smeš misliti?

S tem krhku naturu smeš li batriviti (Magdalenić, 1977: 173).

Johi, vi nevoljni toga sveta sini,

*Kak vas svecko dobro tak batrive čini,
Da vas ne prestraši oganje vekovečni,
Veliko praskanje, ko je vu vručini* (Magdalenić, 1977: 176).

Uporištem je riječi *parduc* (Magdalenić, 1977: 173) mađarski leksem *párduc* (pantera). Autori ju ne pokrivaju, već samo monografija kajkavskog književnog jezika, pripisujući joj slavensko podrijetlo u mađarskom, odakle je izmjenjena prešla u hrvatski (IIHJ-HAZU: 696, knji. 3, svezak 9).

*Ali parducovim srditim čelustom,
Bludečim po gorah lačnim oroslanom,
Nego pogubičim toga sveta darom* (Magdalenić, 1977: 173).

7.2. Obilježja hungarizama u „Zvončacu”

U više je navrata istaknuta činjenica kako je najveći broj hungarizama u hrvatskome jeziku dijelom njegova podstandardnoga sloja, tj. svojstveni su dijalektalnom, regionalnom leksiku. Većina hungarizama pronađenih u *Zvončacu* nisu iznimka, s obzirom na to da se radi o književnom djelu pisanom kajkavskim književnim jezikom. Dakle, u skupini hungarizama izlučenih iz *Zvončaca*, pripadnost je standardnom sloju hrvatskoga jezika odlikom tek njih nekoliko. Ovim poglavljem hungarizmima iz *Zvončaca* odredit će se njihova pripadnost standardnom ili podstandardnom sloju. Također, opisat će se njihove karakteristike (u odnosu na stilsku vrijednost, moguća odstupanja) te tvrdnje/primjeri koji bi mogli opravdati njihovu stilsku ulogu u djelu.

Oslanjajući se na podatke iz Anićeva i Goldsteinova *Rječnika stranih riječi*, najvećem je broju hungarizama iz *Zvončaca* pridruženo obilježje regionalnog. To su hungarizmi: *varoš, hahar, orsag, kinč, gingav, oroslan, batriviti/batriv, falatec, beteg, fela, jezer, tolvaj, čalaran*. Izuzev obilježja regionalnoga, nekima je pripojeno i žargonsko (*hahar*), etnološko (*varoš*), razgovorno (*kinč, beteg...*) ili pak obilježje arhaičnosti (*tolvaj, orsag, oroslan...*) i rijetkosti (*batriviti*). Obilježje „knjiški” Anić i Goldstein navode za hungarizam *oroslan* (Anić, Goldstein, 2002: 1376, 513, 952, 685, 488, 952, 163, 172, 420, 634, 1321, 245).

Skok velik broj navedenih izdvaja kao lekseme karakteristične za kajkavske predjele (Skok, 1971: 123, 503, 781, 274, 125, 529, 647, 566, 142, 509).

Nekim hungarizmima na koje se ne nailazi u Anića i Goldsteina, stilsko obilježje pridružuje Skok, navodeći ih također kao riječi svojstvene kajkavskim krajevima: *mentuvati, kolduvati, bantuvati, valuvati, pelda* (Skok, 1971: 406, 124, 108, 562, 632). Prema navedenom, lako je zaključiti kako je većina navedenih hungarizmama pripadnicima podstandardnoga sloja hrvatskoga jezika i to uglavnom kajkavskog.

Hungarizmi su kojima nije pridodano obilježje regionalnoga sljedeći: *baršun, kip* i *herceg*. Prema literaturi, *baršun* i *kip* smatraju se dijelovima standarda. Stilske su osobine dane samo leksemu *herceg* (*povijesno, vojnički*) (Anić, 2004: 60, 570, 400), (Anić, Goldstein, 2002: 158, 536). Leksemom standardnoga sloja sasvim bi se sigurno mogla smatrati i *kocka*, koju nije naveo niti jedan autor. U Anićeve *Rječniku hrvatskoga jezika* osim navedenih leksema svoje mjesto imaju i ovi leksemi: *varoš, beteg, hahar, fela*. Za leksem *varoš* već je napomenuto kako je i sastavnicom standardnoga sloja. Budući da je rečeno kako su neki leksemi svojom uključenosti u frazem izdignuti na nadteritorijalnu razinu, vjerojatno to opravdava mjesto riječi *fela* u Anićeve *Rječniku hrvatskoga jezika* (Anić, 2004: 311, 72, 1717, 393).

Leksem *fela* u Magdalenićeve *Zvončacu* isto tako dolazi u ulozi dijela idiomatskoga izraza:

*Vusta ti jad i žuč, a nos ti vonjanje,
Srce tešku žalost, vuha proklinjanje,
Vsake fele vudi vražje pogledanje,
Kot voda sponđu projde izmučenje* (Magdalenić, 1977: 181).

Skok kaže kako je značajno što mađarski glagoli u hrvatskom dobivaju sufiks - *ovati*. Skok ih u skladu s vlastitom tvrdnjom na taj način i donosi: *koldovati, mentovati, bantovati, valovati* (Skok, 1971: 108, 406, 124, 562).

No spomenuti se glagoli u *Zvončacu* pojavljuju s ponešto drukčijim sufiksom: *bantuvati, mentuvati, kolduvati, valuvati*⁶ (Šojat, 1977: 197, 198). Klaić za slučaj glagola *bantuvati* govori kako se radi o regionalnom, kajkavskom obliku, dok je uobičajeni oblik tvoren sufiksom - *ovati*.⁷ Glagole *koldovati/kolduvati* i *valovati/valuvati* u svome rječniku ne zastupa, ali je opravdano tvrditi kako je vjerojatno riječ o istoj promjeni (Klaić, 2012: 669, 109).

⁶ Glagoli su u rječniku *Zvončaca* navedeni u oblicima *bantuvati, mentuvati, kolduvati, valuvati*.

⁷ U *Rječniku kajkavskoga književnoga jezika*, glagoli također stoje u oblicima *bantuvati, mentuvati, kolduvati, valuvati*.

Nigdar v Božje ime nesam hotel dati,

Ki je kaj kolduval, znal sam ga spljuskati.

Neg guslare, harfe, hotel sam držati,

Za vonjavi kušac znah sto zlatih dati (Magdalenić, 1977: 194).

Kaj me bantujete zbog zločestoga konja?

Ta šuma talerov mene ne iskonja (Magdalenić, 1977: 190).

Listor dobra dela straha te mentuju,

Listor sama ona radost ukazuju,

Med nebom, med paklom vekovečnost daju,

Od pakla mentuju, sveti stan daruju (Magdalenić, 1977: 176).

Veče preštímavam pokojnoga spanja

Nego male škode kvara valuvanja (Magdalenić, 1977: 90).

Sukladno tomu, izvorni hungarizam *varoš*, čija je pojavnost u *Zvončacu* zaista učestala, pojavljuje se i u svom drugom obliku, a koji glasi *varaš*. Zamjećuje se isti odnos kao i u navedenih glagola - *varaš* je kajkavskim oblikom riječi *varoš*, što potvrđuju Skok te mađarska literatura (Skok, 1971: 566), (Zaicz, 2006: 791).

Ispisuje hištorikuš Andreas Scottus starih negdašnjih Rimljavom običaje i zakone, med drugim hvale vrednimi piše i ta jedan zakon, da su gospoda rimskoga varoša, šenatori jedan osebujni in glasa osebujnoga Zvončac imali v Rimu, koga zvonjenje listo onda je bilo čuti... (Magdalenić, 1977: 169).

Onako su ga i njega po vulicah Rimskoga varaša sama gospoda vozila (Magdalenić, 1977: 170).

Vezano uz hungarizam *beteg*, on se u djelu pojavljuje u nešto drukčijem obliku negoli u mađarskom jeziku. Naime, u primjeru iz djela, hungarizam *beteg* uklopljen je kao imenica (kakvom ju opisuju i rječnici) u značenju *bolest*, dok je u mađarskome ista riječ isključivo u ulozi pridjeva (Zaicz, 2006: 78).

Da kad jur zal beteg počne te gutiti,

*Vnoge fele muke v tebe ponavljati,
Ne znam, kako onda hočeš promišljati,
Kada se z betegom buš moral muštrati* (Magdalenić, 1971: 177).

Imajući na umu činjenicu kako je (prema podacima iz stručne literature) izražajnost hungarizama najснаžnije izražena u književno-beletrističkom stilu s naznakom kako, ustvari, služe za dočaravanje domaće, odnosno strane atmosfere, a isto tako približavaju lokalni kolorit (pretežito sjeverne Hrvatske), u Magdalenićevu *Zvončacu* doista se može naići na svakako uvjetne, ali ipak na neki način pouzdane primjere koji relativno dosljedno potvrđuju navedenu činjenicu. Magdalenić, unatoč tomu što je riječ o prijevodu, kao da je namjerno iskoristio neke u djelu prisutne hungarizme. Primjerice, makar je vrlo često upotrijebio hungarizam *varoš*, također se dosta puta poslužio i riječi *grad* (Magdalenić, 1977: 174, 175, 178, 176, 182, 184). Premda je mnogo puta upotrijebio hungarizam *kinč*, na jednom mjestu čitatelju jasno daje do znanja kako raspolaže i drukčijim, a opet istoznačnim leksemom - *blagom*.

*Poglej, prosim, tvrdu goru mramorovu,
Zlamlje se poleta s kaplicu octovu.
Poglej velik varoš, visokost gradovu,
Neg od iskre k koncu pridu zrušenomu* (Magdalenić, 1977: 174).

*Zakaj češ na ledu grade kupuvati,
Rasipniku sveta zlomu veruvati* (Magdalenić, 1977: 175).

*Na svetu kraljestva ki si tak spravljate
Ali plemenite grade fundujete
Veterni ki reči regulu držite,
Friška zraka vrte veselo sadite* (Magdalenić, 1977: 178).

*Tvoju jakost, plemenitost,
Črna zemlja zadavi.
Još ne mariš, neg se hvališ
Z blagom, ko te ostavi* (Magdalenić, 1977: 185).

8. ZAKLJUČAK

Hungarizmi su u hrvatskome jeziku u odnosu na posuđenice iz drugih jezika relativno malobrojni. Iako je, prisjetivši se zajedničkog života Hrvata i Mađara, ta činjenica pomalo začuđujuća, jer ipak je riječ o osam stoljeća zajedničkog života unutar iste države. Treba pak imati na umu da je mađarski jezik, što genetski, što tipološki različit od hrvatskog te da pripadnicima hrvatskoga naroda nije uvijek bilo lako prilagoditi mađarske lekseme svojem jeziku, vjerojatno zbog činjenice da su se prihvaćali izravno, odnosno međusobnom komunikacijom pripadnika dvaju naroda, drugim riječima, usmeno. Također je korisno napomenuti, da su mnoge današnje riječi, a koje isto tako smatramo hungarizmima, bile prilagođene u mađarskom jeziku te kao takve prihvaćene u hrvatski, stoga hrvatski narod nije morao dodatno prilagođavati dotične lekseme svojem jeziku, već je za njega to učinio mađarski. Vrijeme je posuđivanja leksema iz mađarskog jezika završeno; dakle možemo reći kako su hungarizmi stare posuđenice, nastale sintezom razgovornog jezika dvaju naroda nekada zajedničke države, koja kao i hungarizmi u hrvatskome jeziku, pripada prošlosti. Što se pak Magdalenića tiče, neovisno od toga što je pripadnikom naraštaja starijih hrvatskih pisaca te je njegovo djelo *Zvončac* dijelom korpusa starije hrvatske književnosti, i to one kajkavske, ono nam pruža izravan uvid u duh i način pjesničkoga stvaranja svojstvenog tom razdoblju. Magdalenićev je pjesnički jezik raskošan i upadljiv, a hungarizmi kojima je *Zvončac* obogaćen samo su jednim djelićem njegova pjesničkoga jezika. Uporištem u činjenici kako su hungarizmi postali dijelom hrvatskoga leksika isključivo putem svakodnevne, izravne komunikacije, može se tvrditi kako je Magdalenićev jezik doista pravim zastupnikom ispreplitanja elemenata dvaju jezika jer je djelo nastalo u vrijeme kada je preuzimanje hungarizama u hrvatski jezik još uvijek teklo. Premda je *Zvončac* u skladu s najnovijim istraživanjima smatran prijevodom, hungarizmi su prisutni u djelu prilagođeni, izmjenjeni i individualizirani, što je samo jedan od dokaza njihova preuzimanja, prilagodbe te aktivna korištenja. *Zvončac* je književno djelo tvoreno Magdalenićevim jedinstvenim te sudeći prema znanstvenim činjenicama nedovoljno istraženim pjesničkim jezikom. Hungarizmi što ih djelo sadrži doprinos su pjesničkom jeziku ovoga kajkavskoga pjesnika. Oni dodatno naglašavaju njegovu složenost, bujnost i raskoš svojom snažnom, ekspresivnom stilskom vrijednošću. Magdalenić ih je u *Zvončacu* upotrijebio upravo u svrhu dodatnoga obogaćivanja i jačanja dojma što ga ostavljaju njegovi stihovi, no oni su sasvim sigurno bili i dijelom njegova osobna, svakodnevna govora.

9. LITERATURA I IZVOR

LITERATURA:

1. Anić, Vladimir, *Rječnik hrvatskoga jezika*, 4. izdanje, Novi liber, Zagreb, 2004.
2. Anić, Vladimir, Goldstein, Ivo, *Rječnik stranih riječi*, 2. izdanje, Novi liber, Zagreb, 2002.
3. Dürriegl, Marija-Ana, *Hungarizmi u hrvatskome književnom jeziku*, Jezik 35/4, Zagreb, 1988., str. 98
4. Gulešić, Milvia, *Stilistički aspekt hungarizama u hrvatskome standardnom jeziku*, Riječki filološki dani 3, Rijeka, 2000., str. 152-156
5. Gulešić, Milvia, *Još jednom o hungarizmima u hrvatskome standardnom jeziku*, VI. Međunarodni slavistički dani, Sombotel-Pečuh, Mađarska, 1999., str. 255-258
6. Klaić, Bratoljub, *Veliki rječnik stranih riječi*, Zora, Zagreb, 1972.
7. Matešić, Josip, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1982.
8. Puškar, Krunoslav, *Tragom njemačko-mađarsko-hrvatskih jezičnih dodira: problematika jezika posrednika*, Cris, god. XII. Br. 1/2010., str. 131
9. *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, Zagreb: IHJJ-HAZU
10. Skok, Petar, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, Zagreb, 1971.
11. Samardžija, Marko, *Iz triju stoljeća hrvatskog standardnog jezika*, Hrvatska Sveučilišna Naklada, Zagreb, 2002.
12. Turk, Marija; Opašić, Maja, *Jezično posuđivanje i purizam u hrvatskom jeziku*, Suvremena lingvistika, 65, br.1, 2008., str. 73-84
13. Tafra, Branka, *Mađarska sastavnica povijesti hrvatskog jezikoslovlja*, u: *Hrvati i Mađari u svjetlu prožimanju kultura i jezika*, Pečuh, 1996. 253-262
14. Turk, Marija, *Hungarizmi u hrvatskoj frazeologiji*, u: *Hrvati i Mađari u svjetlu prožimanja jezika i kultura*, Pečuh, 1996., str. 265-272
15. Zaicz, Gábor, *Etimológiai szótár*, TINTA könyvkiadó, Budapest, 2006.
16. Žagar-Szentesi, Orsolya, *Semantička adaptacija hungarizama u hrvatskom jeziku*, Filologija, 2003., knj. 41., str. 124-129

17. Žagar-Szentesi, Orsolya, *Hrvatski u dodiru s mađarskim jezikom*, u: Sočanac, Lelija, *Hrvatski u dodiru s europskim posuđenicama*, Nakladni zavod, Globus, Zagreb, 2005., str. 51-81

IZVOR:

1. Magdalenić, Matija, *Zvončac*, u: *Hrvatski kajkavski pisci*, II. - 17. stoljeće, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Knjiga 15/II, priredila Olga Šojat, Zora, Matica hrvatska, Zagreb, 1977.